

ÜMMÎ İSÂ'NIN MİHR Ü VEFÂ MESNEVİSİNDE YENİDEN DİRİLME MOTİFİ VE HIZIR

THE RESURRECTION MOTIF AND KHIDR IN MİHR U VEFÂ MASNAVİ OF UMMÎ İSÂ

SEVİM YILMAZ ÖNDER RÖR

Sorumlu Yazar/Correspondence

Öz

Ümmî İsâ'nın *Mihr ü Vefâ* mesnevisi, H. 774 (1372-73) yılında tamamlanmıştır. Aşk ve macera türünden bir eser olan *Mihr ü Vefâ* mesnevisi neredeyse tamamen masal motif ve unsurlarıyla örülmüştür. *Mihr ü Vefâ* mesnevisinde olay örgüsüne göre Rum'da Filekavs adlı bir padişah vefat edince mirası üç oğlu arasında paylaşılır. Küçük şehzade Vefâ, altınları bitirip ülkeyi terk eder. Gittiği bir falcı, kırk odalı bir hazine ve bir güzel kız bulacağını söyler. Vefâ, Mihr'i ve kırk odalı hazineyi bulur. Fakat yasak olan kırkıncı odayı gizlice açınca rüzgâr, konuşan ağaçlardaki gömleklerden birini uçurur ve böylece felaketler başlar. Bu makalede masal motifleriyle süslü olan *Mihr ü Vefâ* mesnevisinin yeniden dirilme motifi, diriltme araçları ve Hızır'ın bu konudaki işlevi incelenmiştir. Hikâyede iki yerde yeniden dirilme motifi görülür. İlkinde yasaklı bahçenin ağaçlarının yaprakları ölüleri diriltir. İkinci defa yeniden dirilme motifi Hızır sayesinde olur. Zor durumda kalan insanların yardımına yetişerek onları sıkıntıdan kurtaran Hızır, iki yerde görülür. Birincisinde, düşmanlar tarafından kaçırılan Mihr'i ve dadısını kurtarır. İkincisinde ise gönderilen cadı iki sevgilinin yaşadığı saraya gelir, Vefâ'nın boğazını keserek öldürür ve Mihr'i alıp sultana getirir. Ortanca şehzade, saraya gelir ve kardeşinin öldürüldüğünü öğrenince feryat eder. Bu sırada Hızır birden ortaya çıkar. Hızır'ın namaz kılıp sonra Allah'a dua etmesi sayesinde Vefâ dirilir.

Anahtar Kelimeler: Mihr ü Vefâ, Konuşan Ağaç, Yaprak Merhemi, Hızır, Yeniden Dirilme.

Abstract

The Masnavi of Mihr u Vefâ, the work of Ummî İsâ, was written in hijri 774 (1372-73). Mihr ü Vefâ masnavi, which is a work of love and adventure, is almost completely decorated with fairy tale motifs and elements. According to the plot of Mihr ü Vefâ masnavi, when a sultan named Filekavs in Anatolia passed away, his inheritance was divided among his three sons. The little prince Vefâ leaves the country when he finishes his gold. The fortune teller he consulted to, says that he will find a treasure with forty rooms and a beautiful girl. Vefâ finds Mihr and the treasure with forty rooms. But when he secretly opens the forbidden fortieth room, the wind blows one of the shirts of the talking trees off, then disasters begin. In this article, the resurrection motif of Mihr u Vefâ masnavi that is decorated with fairy tale motifs, the elements of resurrection and the contribution of Khidr on this subject, was examined. The resurrection motif is seen in two places in the story. Firstly, the leaves of the trees of the forbidden garden resurrect dead people. Secondly Khidr resurrect the main character. Khidr, who came to the aid of people in difficult situations and saved them from trouble, is seen in two places. Firstly, Khidr rescues Mihr and her nanny that were kidnapped by the enemies. Secondly, the witch who was sent to bring the owner of the shirt, comes to the palace of lovers and kills Vefâ by cutting her throat and takes Mihr and brings her to the sultan. The middle prince, comes to his palace and screams when he learns that his brother has been killed. At that time Khidr suddenly appears. Thanks to Khidr's pray to Allah, Vefâ is resurrected.

Keywords: Mihr ü Vefâ, Talking Trees, The Resurrection Leaf Cream, Khidr, The Resurrection.

Giriş

İran edebiyatına ait *Mihr ü Vefâ* hikâyesinin ilk defa 12. yüzyılda Reşîd-i Semerkandî tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir (Lugal, 1990, 168-169). Türk edebiyatında 14. yüzyıl şairi Ümmî İsâ'dan sonra, 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âlî, Mustafâ Çelebi (Mustafâ Emînî), Bursalı Hâşimî ve Harîmî'nin de *Mihr ü Vefâ* mesnevîsi yazdıkları görülmektedir.

Ümmî İsâ hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Şair mesnevisinin sonunda kendinden mütevazı bir şekilde bahseder:

*Ümmî İsâ nicedür bu kıl u kâl
Dile Hak'dan kim bulasın ittîsâl (Yılmaz Önder, 2013, 306).*

Ümmî İsâ, Ağâh Sırrı Levend tarafından 15. yüzyılda yaşamış bir şair olarak kaydedilmektedir (Levend 1988, 133). Âmil Çelebioğlu ise Türk Edebiyatında 15. yüzyıldan önce yazılmış mesnevîleri incelediği kitabında Ümmî İsâ'nın mesnevisini 14. yüzyıl içerisinde değerlendirmektedir (Çelebioğlu, 1999, 63). Şair, mesnevinin sonunda bulunan beyitte eserini H. 774 (1372-73) tarihinde tamamlandığını açıkça belirtmektedir. Bu nedenle şairin de bu yıllarda yaşadığı tahmin edilmektedir:

*Yedi yüz yetmiş dört yıldır tamâm
Olmışdı resûlden-sonra vesselâm*

*İşbu kitâbı tamâm eyledüm
Nazmla şerhin cihâna söyledüm (Yılmaz Önder, 2013, 308).*

Ümmî İsâ'ya ait *Mihr ü Vefâ* mesnevisinin yurtiçi ve yurtdışı kütüphanelerinde birçok nüshasının var olduğu bilinmektedir. İstanbul ve İzmir'de birer, Erzurum'da ise iki nüsha mevcuttur. Fuad Köprülü de kendi kütüphanesinde 760/1358-59 tarihli müellifi meçhul bir *Mihr ü Vefâ* mesnevîsinin var olduğundan bahsetmektedir (Köprülü, 1981, 341). Ayrıca aynı mesnevinin Türk halk edebiyatı ürünleri içerisinde değerlendirilebilecek metinleri de bulunmaktadır. Millî Kütüphane ve Topkapı Sarayı Kütüphanesinde mensur iki nüsha mevcuttur. Özellikle Topkapı nüshasının Ümmî İsâ'nın mesnevîsine benzerliği dikkat çekicidir (Yılmaz Önder, 2013, 29-32). Ayrıca folklor araştırmacısı Vehbi Cem Aşkun'un Sivas'ta derleyip yayımladığı *Mihr ü Vefâ* masalının, Ümmî İsâ'nın eserine karakter, konu, olay örgüsü vb. açılarından benzemesi dikkate değerdir (Aşkun, 2006, 378-387). Burada masalsı öğeler Anadolu motifleri ile yer değiştirmiştir. Meselâ mesnevîde Vefâ'ya Mihr'in varlığını haber veren *remmâl*, günümüz *Mihr ü Vefâ* hikâyesinde yerini rüyada konuşan bir ördeğe bırakır.

Mihr ü Vefâ mesnevisinin İzmir, İstanbul ve Erzurum'da bulunan dört manzum nüshanın edisyon-kritik çalışması yayımlanmıştır (Yılmaz Önder, 2013). Bu dört nüsha konu, karakter ve olay örgüsü bakımından aynıdır. Ancak bazı nüshalarda olaylar diğerlerine göre daha detaylı anlatılmıştır. Mesnevinin Azerbaycan Türkçesinde yazılmış manzum nüshası Aysel Şerifova tarafından tanıtılmıştır. Ayrıca Ümmî İsâ'nın mensur *Mihr ü Vefâ* hikâyesi üzerine bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Arıkoğlu, 1991). Bu yayınların tamamı dil çalışması olduğu için eserin halk edebiyatı bakımından incelenmesi maalesef eksik kalmış ve 900'ü aşkın beyit içinde birçok motif satır aralarında kaybolmuştur. Bu çalışmada Anadolu halk kültürü ve inanışları bakımından önem arz eden yeniden dirilme motifi ve Hızır konusu incelenmiştir.

Mesnevinin dört manzum nüshanın karşılaştırmalı olarak hazırlanan metninde "Fırâknâme" başlıklı bir gazel bulunmaktadır. Eserin girişinde "Besmele, Allah'a hamd ile Hz. Muhammed'e, dört halifeye ve sahabeye övgü" yer alır. Fakat eserde, yazılış nedenin anlatıldığı "sebeb-i telif" bölümü bulunmaz. Hikâyenin anlatıldığı bölüm "hâtime" ile son bulur. Olay örgüsü şairin aşk konulu bir destan anlatacağını haber vermesiyle başlar:

*İşid imdi ışk sözinden bir haber
Eydeyüm bir dâsîtan gey muteber (Yılmaz Önder, 2013, 123).*

Ümmîliği mahlasının bir parçası kabul eden şairin, çok fazla eğitim görmediği, Türkçesindeki duruluktan da anlaşılmalıdır. İran Edebiyatı geleneğinden beslenen Divan Edebiyatına özgü süslemelerden çok fazla faydalanılmamış olması eseri daha çok halk edebiyatına yaklaştırır.

1. Mihr ü Vefâ Hikâyesinin Olay Örgüsü

Rum'da Filekavs adlı bir padişahın üç oğlu vardır. Padişah bir gün hastalanır. Durumunun kötüleştiğini gören vezirleri, padişaha vasiyetini sorar. Padişah vasiyet olarak üç oğlu için hazine odasına üç küp bırakmıştır. Ölmeden önce "her küpte bir hikmet olduğunu o hikmetlere göre memleketi yönetmelerini" söyler.

Padişah ölünce vezirler hazineye gider ve büyük küpün içinde toprak, ortanca küpün içinde kemik, en küçük küpün içinde ise altın olduğunu görürler. Küplerin boyuna göre sırasıyla, "büyük küpün içindeki toprak memleket demektir, büyük oğul padişah olsun; ortanca küpün içindeki kemik memleketin hayvanlarını anlatır, ortanca oğula hayvanlar verilsin; küçük küpün içindeki altınları ise küçük oğul alsın" derler:

*Sultân eydür haznede üç küp kodum
Vasiyyetüm bu durur size dedüm*

...
*Gördiler üç küp turur, biri ulu
Ol ulu küp dediğim toprak tolu*

*Ol ulu küp toprak içi doludur
Pâdişâhun oğhdur kim uludur*

*Anun olsun pâdişâhlık tâc u taht
Hayme vü çâdır u alem raht u baht*

*Ol küp içinde ki sünük var durur
At u katur koyun u tavar durur*

*Ismarlan ortanca oğlına anı
Eyle buyurubdur çü sultân bunu*

*Ol küp içindeki altını görün
Sultânun ol kiçi oğlına verün (Yılmaz Önder, 2013, 126-129).*

Şehzade Vefâ altınları alıp kendi adına bir tekke yaptırır ve yardıma muhtaç olanlar için hepsini harcayıp bitirir. Parasız kaldığında çevresinde hiç kimse kalmaz. Bir şehzade olduğu için düştüğü durumdan utanıp ülkeyi terk etmeye karar verir.

Parmağındaki yüzüğü satar ve birazıyla yiyecek alır. Kalanıyla da geleceğini öğrenmek için zamanının falcısı olan bir remmâlê gider. Remmâl, “Vefâ'nın bir şehzade olduğunu ve başına birçok olay geleceğini ancak daha sonra mutluluğu bulacağını; bunun için, içinden su akan bir şehre varacağını ama o şehirde durmaması gerektiğini” söyler. Daha sonra “pınarın başında karşılaşıcağı canavarı takip etmesi gerektiğini ve böylece kırk hücreli bir hazine ile bir güzel kıza sahip olacağını” haber verir:

*Aldı remmâl tahtasın çizer bakar
Başını salar u dizini kakar*

*Tahtasın kor, kitâb alur eline
Tanrı adın hoş getirür diline*

*Eytdi, yiğit senün adundur Vefâ
İş bu yolda çekisersin çok cefâ*

*Hak sana rûzî kıla bir genc hâne
Altun gümüş çok anda la'l dürdâne*

*Bulasın kırk hücre içi tolu mâl
Bir güzel dahı bile sâhib-cemâl (Yılmaz Önder, 2013, 135-136).*

Vefâ öğrendiklerinden mutlu olarak yola çıkar ve falcının bütün dediklerini yapar. Hem hazineyi hem de Mihr ile dadısını bulur. Mihr'in güzelliğini görünce ona âşık olur. Daha sonra Vefâ, Mihr'in dadısıyla düşmanlardan kaçarken bindikleri salın fırtına nedeniyle parçalandığını ve bu durumundan Hızır Peygamberin yardımıyla kurtulduklarını öğrenir.

Mihr ile birlikte yaşamaya karar veren Vefâ, kırk hücreli hazineyi görür. Mihr, biri dışında bütün odaları gösterir. Bir gün Mihr uyurken, Vefâ anahtarı bulur ve kırkinci odayı açar. İçerde insan gibi konuşan ağaçlar görür. Ağaçlardan yetişen gömleklerden birini almaya çalışırken birden bir rüzgâr çıkar ve gömleği uçurur. Durumu öğrenen Mihr çok üzülür, “felaketlerin başlayacağını ve ayrılacaklarını” söyler.

Gömlek, Magrip ilinde yaşayan bir çiftçinin tarlasına düşer. Çiftçi, gömleği köy beyine, köy beyi de vezire teslim eder. Gömleği gören sultan, “bu güzel gömleğin ancak bir huriye ait olabileceğini” söyleyerek sahibine âşık olur ve adamlarından gömleğin sahibinin getirilmesini emreder. Vezir ve beyler meşhur cadıdan yardım ister. Cadı “gömleğin sahibinin Rum elinde yaşayan bir güzel olduğunu ve sultana getirebileceğini” söyler. Fakir ve yaşlı bir kadın kılığına giren cadı küpüne biner ve Mihr ile Vefâ'nın yaşadığı yere gelir. Allah'ın adını anarak dilenir. Başlarına kötü şeyler geleceğini bilen Mihr kapıyı açmak istemez ancak Vefâ'nın ısrarlarına dayanamayıp cadıyı içeri alır. İçeri giren cadı sihir yapar ve ikisini de bayıltır. Vefâ'nın boğazını kesen cadı, bayılmış haldeki Mihr'i küpüne koyarak sultanın sarayına getirir. Gözünü açtığı anda sultanı gören Mihr, bu durumdan kurtulmak için sultandan “bir başka sarayda dadısıyla beraber oturmak ve sevgilisinin yasını tutmak için bir yıl mühlet” ister. Sonunda Mihr'in kendi isteği ile geleceğini düşünen sultan, bu şartı kabul eder. Yas tutan Mihr bütün kıyafetlerini siyaha boyar. Sevgilisinin durumunu gören sultan bütün ülkede yas ilan eder ve ülkede yaşayan herkese siyah giyme zorunluluğu getirir.

Vefâ'nın bütün servetini harcaayıp bitirdiğini öğrenen ağabeyleri kardeşlerini merak eder. Ortanca kardeş Vefâ'yı bulmak için yola düşer. Remmâl yanına gelen

ortanca şehzadeye aynı yolu gösterir ve “önce ağlayacağını ama sonra güleceğini” söyler. Saraya vardığında, Vefâ’nın öldürüldüğünü öğrenen ağabeyi feryat ederken Hızır gelir ve Vefâ’yı diriltir.

Dirilen Vefâ, hemen Mihr’i sorar. Ortanca ağabeyinin uyarılarına rağmen sevgilisini bulmakta ısrar eden Vefâ, bahçedeki kalan iki gömleği, bir yıl solmayan çiçeği ve bir kese altın alarak yola çıkar. On bir ay seyyahlık eden ve her önüne gelene Mihr’i soran Vefâ, geze geze Mihr’in kaçırıldığı Magrip iline gelir. Yolu bağlar arasına uğrayan Vefâ, beyaz giydiği için sultanın adamları tarafından dövülmek üzereyken kendisini kurtaran bahçıvanın yardımcısı olur. Siyahlar giyen Vefâ, saraya sebze ve meyve götürülen bahçıvandan Mihr’in hikâyesini öğrenir. Kendisini tanıtmayan Vefâ, saraya meyve götürmek üzere yola düşer. Meyveleri ve hazineden aldığı çiçeği bohça olarak kullandığı gömleğin içine koyar ve Mihr’e götürür. Kokusundan çiçeği tanıyan Mihr, hizmetçisi ile Vefâ’ya bin altın gönderir. O sırada bir yıllık mühleti dolan Mihr, sultana düğün hazırlığı yapması için haber gönderir. Sultan, Mihr’in isteği üzerine iki at gönderir. Bağa gidip Vefâ ile kaçmayı planlayan Mihr, atları gece getirmesi için Vefâ’ya verir. Düğün ahali sarhoş olmuşken, yola çıkan Mihr ile Vefâ, saklanmak için bir mağaraya girer. Ertesi gün durumun farkına varan sultan, Mihr’i bulması için cadıyı gönderir. Sultan, iki sevgiliyi bulamayan cadıyı kılıçla öldürür. Aşkından deliren padişah yalın ayak Mihr’i bulmak için yollara düşer.

Cadının şerrinden kurtulan Mihr ile Vefâ, bir pınar başına gelir. Atlarını otlamaya bırakan iki sevgili, uyuya kalır. Yakınlarda bulunan Zengî kalesinin askerleri, Mihr’in güzelliğini görerek onu kaçırıp beylerine götürür. Vefâ’nın öldürülmesinden korkan Mihr, sesini çıkarmaz. Vefâ uyanınca Mihr’i yanında göremez ve onu aramak için yola çıkar. Mihr’in kaçırıldığı kaleye yakın bir köye gelen Vefâ, ana-oğlun yaşadığı bir eve konuk olur. Çerçilik yapan oğula bir altın vererek onun çerçi tablasını satın alır. Dikkat çekmemek için çerçi tablası ile şehir içinde gezen Vefâ, “çerçi geldi” diye bağırır. Sevgilisinin sesini duyan Mihr, “alışveriş yapacağım” diyerek beyden altın alır ve Vefâ’nın yanına gelir. Sevgilisine gece atları alıp gelmesini söyleyen Mihr, Zengî beyi ile işrete başlar, sunduğu ilaçlı içki ile onu sarhoş eder. Burç dibinde buluşan sevgililer kaçır. Durumun farkına varan Zengî beyi Mihr’e olan aşkıdan deliye döner ve onu bulmak için yola çıkar.

Zengî beyinden kaçarken iki sevgilinin yolu bir mahalleye uğrar. Misafir oldukları evin sahibi kadın, Mihr’i görünce onu para karşılığında şehrin zengini olan sarrafa satmak ister. Mihr’i evden çıkarmak için “kardeşinin düğünü olduğunu ve gelinin hamam gününe birlikte gidebileceklerini” söyler. Durumdan rahatsız olan Mihr, Vefâ’nın ısrarı üzerine kadınla yola çıkar. Kadın, “kardeşimin evi” diyerek getirdiği evde Mihr’i sarrafa satar. Uzun zaman sevgilisini bekleyen Vefâ kadının komşularından gerçeği öğrenir. Kırık bir çerçi tablası bulan Vefâ yine aynı yolla sarrafin evinin önüne gelir. Vefâ’nın sesini duyan Mihr yine sarraftan aldığı akçe ile alışveriş yapmak için sevgilisinin yanına gelir ve “gece atları getirmesini” söyler. Atları getiren Vefâ dışarıda beklerken uyuya kalır. Mihr sarrafı sarhoş eder ve erkek kılığına girer. Ertesi gün durumun farkına varan sarraf aşkının peşinden yollara düşer.

O sırada mahalleden geçmekte olan sarhoş bir seyis Vefâ’yı uyuya kalmış görünce atlardan birinin yularını keser ve çalar. Erkek kılığındaki Mihr, kaçmakta olan seyisi Vefâ zannederek peşinden gider. Seyisi yakalayıp atları alan Mihr, “Vefâ beni gene bulur” diyerek yollara düşer. Mihr’in güzel yüzünü gören seyis aşkıdan deliye döner ve onu bulmak için aramaya çıkar.

Mihr'in yolu bir şehre uğrar. O memlekette, varisi olmayan padişah birkaç gün önce ölmüştür. Halk, şehrin kapısından ilk giren kişiyi padişah yapmaya karar vermiştir. Erkek kılığında içeri giren Mihr tahta geçer ve bir beze kendi resmini çizdirerek havuzun üstüne astırır. Askerlere “o resmi görüp bayılan olursa onu zindana atmalarını” emreder. Sırasıyla Magrip sultanı, Zengî beyi, sarraf, seyis ve Vefâ gelir. Şehrin ulularını toplayan Mihr onlara “kendisinin kadın, Vefâ'nın ise şehzade olduğunu, tahta bir şehzadenin geçmesinin daha doğru olacağını, kabul etmezlerse ülkeyi terk edeceklerini” söyler. Beylerin durumu kabul etmesi üzerine, sultan olan Vefâ, Mihr'in namusundan şüphelenmesi sonucu zindandakiler getirtilir ve yaşananlar anlatılır. Mihr'in masumiyetini öğrenen Vefâ, onları azat eder ve Mihr ile evleneceğini ağabeylerine bildirmek için elçiler gönderir. Ağabeylerin gelmesi üzerine hep birlikte düğün yapılıır. Böylece mutlu sona ulaşılır.

2. Türk-İslam Kaynaklarında Hızır

Arapça kaynaklarda *hadır* (*hadır*, *hıdır*) şeklinde görülen kelime Türkçede *Hıdır* veya *Hızır* olarak geçmektedir. Bu ismin, Hızır'a “kuru yerde oturduğunda altından otların yeşerip dalgalanması ve bastığı her yerin yeşile bürünmesi” sebebiyle verildiği bildirilmektedir. İslâmî kaynaklarda Hızır'ın gerçek adı olarak gösterilen Belyâ b. Melkân'ın aslında Kitâb-ı Mukaddes'te geçen İlyâ'dan geldiği kaydedilmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere tefsir, hadis ve tarih kitaplarında yer alan Hızır ve İlyâs anlatılarına göre İlyâs ile İlyâ aynı iken İlyâs ile Hızır farklı kişilerdir. Ayrıca Hızır ile İlyâs'ın birlikte hareket ettiklerine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır (Çelebi, 2022).

Hızır adı Kur'ân-ı Kerîm'de geçmez. Ancak tefsir uzmanları tarafından Hızır'a ait olduğu kabul edilen Kehf sûresinde, Hz. Mûsâ yanındaki genç adamla iki denizin birleştiği yere doğru yola çıkar. Oraya varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuttular, balık da canlanarak denize atlar. Unuttukları balığı almak için geri döndüklerinde sâlih bir kulla tanışırlar. Hz. Mûsâ bu kula ilminden kendisine de öğretmesi için arkadaş olmak istediğini söyler. Salih kul, Hz. Mûsâ'nın ısrarı üzerine, meydana gelecek olaylar hakkında kendisine soru sormaması şartıyla teklifi kabul eder. Hz. Mûsâ, bu şarta uyacağına dair söz verince yolculuk başlar. Salih kul, önce bindikleri gemiyi deler, arkasından bir çocuğu öldürür ve uğradıkları bir kasabanın halkı kendilerini misafir etmemesine rağmen orada yıkılmak üzere olan bir duvarı tamir eder. Hz. Mûsâ söz verdiği halde her olayda arkadaşına davranışının sebebini sorar. Salih kul davranışlarının sebeplerini anlatarak her şeyi Allah'ın emriyle yaptığını söyler (el-Kehf 18/60-82). Bu kıssadaki üç kişiden sadece Hz. Mûsâ'nın adı zikredilirken diğer iki kişinin adı söylenmeden biri “genç adam”, diğeri “Allah'ın ilâhî rahmet ve ilme mazhar olmuş kulu” şeklinde anılır. Bu hikâyedeki salih kulun Hızır olduğuna inanılır (Çelebi, 2022).

Tasavvuf ehli genellikle Hızır'ın “velî” olduğunu kabul ederek onu “melek” veya “peygamber” şeklinde tasvir eden rivayetlere itibar etmemiştir. Hızır'ın varlığına dair inanç Yesevîlik'te ve dolayısıyla Türkistan tasavvufunda da mevcuttur. Bizzat Ahmed Yesevî Hızır'la görüşür ve onun görüşlerinden faydalanır. Yesevîlik'te bulunan tarikat asâsının da Hızır'dan kalma olduğuna inanılır. Süleyman Ata, Hızır'ın duası sayesinde hikemî şiirler söyleme yeteneğini kazanmış ve Aziz Mahmud Hüdâyî Celvetiyye'deki Hızır kıyâmı (nısf-ı kıyâm) zikrini Hızır'dan almıştır. Ayrıca Bektaşîlik'teki on iki

posttan biri olan mihmandarlık postunun sahibinin de Hızır olduğuna inanılır (Uludağ, 2022). Hızır'ın Hacı Bektaş Velî Menakıbnâmesi'nde birçok yerde adı geçer. Hacı Bektaş Velî, soranlara kendini “Bana Hacı Bektaş Hünkâr derler. Makamım Kırşehir yakınındaki Suluca Karahöyük'tür” şeklinde tanıtırken yanında bulunan kişiyi de “bu aziz de Hızır Peygamberdir” şeklinde tanıtır. Hünkâr, bostancının yeni diktığı kavunların üçünü olgunlaştırırken ve Saru Saltuk'a yardıma giderken Hızır hep yanındadır. Darda kalan insanların haberini alan Hızır onların imdadına yetişmeye gider sonra tekrar Hünkâr'ın yanına gelir. “Güzel yüzlü, tatlı sözlü, Alevî saçlı, yeşil giysili bir aziz” olarak tarif edilen Hızır'a Karadeniz'de bir geminin batmak üzere olduğu haberi gelir. Gemiyi ve içindekileri kurtaran Hızır işini bitirince yine Hünkâr'ın yanına döner (Gölpınarlı, 1958, 43-44, 47, 71, 77).

Hızır, bulduğu “ölümsüzlük şerbeti” olan âb-ı hayâtın içmiş ve ölümsüzlüğün sırrına ermiştir. Her zaman ve her mekânda, beklenmedik anlarda, farklı kişiliklerde ortaya çıkabilir. Yaşlı, genç ya da çocuk dönemlerini yaşayan bir insan ya da tavşan vb. bir hayvan görünümüne sahip olabilir, uzak mesafeleri kat edebilir, ölüleri diriltilebilir ve su üstünde yürüebilir (Şahin, 2016, 36). Zor durumda kalan insanlara yardım ederek bolluk ve bereket getirdiğine inanılan Hızır için “Hızır gibi imdada yetişmek”, “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez” vb. deyimler türetilmiştir (Uludağ, 2022; Döğüş, 2015, 78).

Alevî-Bektaşî inancına göre kutsal bir kişilik olarak kabul gören Hızır, “rical-i gayb”dandır. Evlere bereket getiren Hızır, genellikle nûrânî yüzlü, aksakallı, uzun boylu, cana yakın, merhametli ve tatlı dilli bir kimse şeklinde tarif edilir. Bazen de üstü başı dağınık, kirli, hasta, fakir, zayıf hatta kimi zaman dikkat çekecek kadar çirkin görüntüsüyle insanları test ederek sadaka ve yardım ister. “Her geceyi Kadir, her gördüğünü Hızır bil” sözü bu inancın izlerini taşır. Hızır'a yardım edenlerin servetleri onun duası sayesinde artarak güzel bir hayat sürerler. Hızır'ı hor görüp bedduasını alanlar ise perişan olur (Altınok, 2007, 27-28).

Hıdırellez ve Nebi Bayramı olarak bilinen kutlamalar, Türk Dünyasında Hızır veya Hızır-İlyas kültürünü en iyi biçimde yansıtır. Halk arasındaki yaygın inanişâ göre, Osmanlı döneminde *Ruz-ı Hızır* “Hızır Günü” olarak bilinen 6 Mayıs, Hızır ile İlyas'ın bulunduğu gün olması sebebiyle kutlanmaktadır (Ocak, 2007, 145-146).

Anadolu'da Hızır adını alan birçok ziyaret yeri, tekke, cami, türbe, mezarlık, mesire alanı, dağ, köy ve akarsu vardır. Bazı kale, şehir ve cami kapılarına Hızır'ın uğradığına inanıldığı için “Hızır kapısı” ve “Hıdırlık yeri” denilir (Ocak, 2007, 129-130).

3. Hızır'ın Mihr'i ve Dadısını Denizden Kurtarması

Hızır inancı Türkistan tasavvufunda da önemli bir yere sahiptir. İnanışâ göre Ahmed Yesevî'nin babası Şeyh İbrâhim, on bin müridiyle birlikte Hızır'a yoldaş olmuştur. Halifesi olan Şeyh Mûsâ'nın kızıyla evlenmesini de Hızır bildirmiştir (Uludağ, 2022).

Hızır'ın -Allah'ın izni ve emriyle- seçilmiş kadın ve erkekleri evlendirdiği inanişinin izleri Mihr ü Vefâ mesnevisinde de görülür. Vefâ'nın sorusu üzerine yaşadıklarını anlatan Mihr, Umman padişahının kızıdır ve dadısıyla kaçırılmıştır. Düşmanlardan kurtulmak için yaptıkları sal, fırtına nedeniyle parçalanınca Hızır gelir ve bu iki kadını denizden çıkararak bir saraya getirir. Daha sonra Mihr'e, Vefâ'nın geleceğini ve Allah'ın emri ile onunla evlendirildiğini bildirir:

*Mihr eydür çün suâl etdün bana
Aklını devşür ki eydem ben sana*

*Ummân elinin atam sultânıdı
El vilâyet hükmine fermânıdı*

*Kişi bahrı sâhili Seyşân eli
Anun idi kamu gelürdi mâli*

*Nâgehân bir yağı geldi üstine
Şöyle kim başı vü cânı kastına*

*Gördi kim ol yağıya degül harîf
Ne kadar haddini bilmez bir zarîf*

*Bir gemi düzdi kim ol gece kaç
Girdi denize diler âsân geç*

*Çıkdı bir yel gemiyi urdı taş
Sındı gemi ol kamu başdan baş*

*Dâyem ile bekledi beni Kadîr
Medet erişdi anda bize Hızır*

*Bu sarâya aldı getürdi beni
Bu sarâyda besledi dâye beni*

*Sen gelesüni Hızır dedi bana
Tanrı emriyle beni verdi sana (Yılmaz Önder, 2013, 146-148).*

4. Yeniden Dirilme Motifi

Yeniden dirilme motifi mesnevinin içinde iki yerde görülür. İlkince Kırk Hücreli hazinenin sonuncusunda bulunan yasaklı bahçedeki ağaçların yapraklarıyla olur. İkincisinde ise Hızır'ın ölünün yanında yapılan feryatları duyarak yardıma gelmesiyle yeniden dirilme gerçekleşir.

4.1. Konuşan Ağaçların Yeniden Diriltiren Yaprakları

Vefâ, Mihr ile birlikte olmaya karar vermişken, kırk hücreli hazineyi görür ve Mihr'e sorar. Mihr ona biri dışında bütün odaları gösterir ve sonuncusunda bir şey olmadığını söyleyerek Vefâ'yı meraklandırır. Bir gün Mihr uyurken, Vefâ anahtarı bulur ve kırkinci odayı açar. İçerde insan gibi konuşan ağaçları görür. Bu ağaçlar "biz her derde dermanız, yemişimizi yiyen körlerin gözü görür, elsizlerin eli tutar" diye bağışırlar.

*Girdi içerü gördi bahçayımış
Dürlü ağaçlar içi tolu yemiş*

*Ol ağaçlar söyleşür âdem bigi
Her birisi bir sâhib-kadem bigi*

*Her biri bir derde dermânuz deyü
Çağrışurlar yemesün kimse kayu*

*Gördi bir ağaç, salavât getürür
Geçdi Vefâ karşusına oturur*

*Der boğazlanmış âdem kim ölür
İş bu benüm yaprağumdan dir' olur (Yılmaz Önder, 2013, 151-153).*

Vefâ'nın yasaklı bahçeden almak isterken uçurduğu gömleği ele geçiren sultan gömleğin sahibine âşık olur. Sultanın gönderdiği cadı Vefâ'nın boğazını keserek öldürür. İzmir ve Erzurum I nüshalarında Vefâ'nın dirilmesi mucizesini gerçekleştiren Hızır iken Erzurum II nüshasında “cennet bağı” olarak tasvir edilen yasaklı bahçenin ağaçlarından alınan yapraklardır. Söz konusu nüshaya göre kardeşinin ölüsünü bulan ortanca şehzade bahçede iki sıçandan birinin diğerinin boğazını kestiğini ve sonra bahçeden aldığı yaprakla onu dirilttiğini görür. Bunun üzerine şehzade sıçanın yaptığı gibi bahçeden aldığı ve döverek parçaladığı yaprağı merhem haline getirir ve Vefâ'nın kesilen boğazına sürerek kardeşini diriltir:

*Boğazlanmış kardaşı akar kanı
Gördi bir delükde iki sıçanı*

*Çıkdı dutışdı biribirni basar
Çeküben birinün başın keser*

*Vardı girdi bir kapudan içerü
Yine bir yaprak aluban döndi gerü*

*Çiyneyüp boğazına dürtdi biri
Ölmişken ol sıçan oldı diri*

*Gördi şâhzâde anı kaldı tana
Dedi bu işâretdür hikmet bana*

*Varup ol kapuyı açdı şâhzâde
Gördi bir bağçe ki yokdur dünyâda*

*Hoş teferrüc eyledi uçmak bağını
Geldi derdi ol ağacun yaprağını*

*Vardı merhem gibi döğdi ol peri (“yaprak” metinde piri)
Dürtdi Vefâ boynına oldı diri (Yılmaz Önder, 2013, 181).*

4.2. Hızır'ın Vefâ'yı Diriltmesi

Vefâ'nın bütün servetini harcaııp bitirdiğini öğrenen ağabeyleri kardeşlerini merak eder. Kardeşini bulmak için yola düşen ortanca şehzade, Vefâ'ya yol gösteren falcının yanına gelir. Falcı ona da aynı yolu tarif ederek “önce ağlayacağını ama sonra güleceğini” söyler. Ortanca şehzade, saraya vardığında, kardeşinin öldürüldüğünü öğrenince feryat eder. Bağırıp çağırıp yakasını yırtar, ağlar, kardeşinin güzelliğini över, başını dizine koyup yüzünü onun yüzüne sürerek gözyaşı döker:

*Gird' içerü gördi kardaşı h lin
 h kıldı eline urdı elin*

*Boğazlanuban akarıdı kanı
Yüreği yandı v  acıdı canı*

*Yırtdı yakasın v  g ğsini d ğer
Ağlar, anun karşu h blığın  ğer*

*Oturup aldı başını dizine
Y zini urdı Vefâ'nun yüzine*

*Z ri kılur gözlerinden yaş akar
Kardaşı acısı ciğerin yakar (Yılmaz  nder, 2013, 180).*

Ortanca kardeş feryat ederken peygamber olarak adlandırılan Hızır birden ortaya çıkar. Boz renkli bir ata binmiş ve yeşiller giymiştir. Atından inip önüne gelen Hızır'ı hemen tanıyan ortanca kardeş yüzünü yere sürerek Hızır'a selam verir ve kardeşinin başına gelenleri anlatmaya başlar. Kardeşi Vefâ'nın yaşadıkları yüzünden öldürüldüğünü anlatınca Hızır ona " mr n n yarısını verirse Vefâ'nın dirilmesi için Allah'a dua edebileceğini" söyler. Ortanca kardeş kabul edince Hızır iki rekât namaz kıldıktan sonra Allah'a dua eder. Bu dua sayesinde Vefâ dirilir.

*Anda ol ağlıyor iken kıldı  h
 ıka geldi Hızır Peyg mber nag h*

*Boz ata binmiş yeşil geymiş ey y r
Gördi ol yigid kılur  h ile z r*

* ler  geldi ana verdi sel m
Ol yigit aldı aleyk m 's-sel m*

*Hızr  ninde yüz yere urdı rev n
Hızr'a ol h li yigit kıldı ay n*

*Kim dedi bu şahs kardaşum durur
Ata ana bir karındaşum-durur*

*Kim ola ancılayın bize kardaş
Kim bile bir gün yüzyüze erişe*

*Başına bir vakta gelmiş idi
Bir zam n bu bizi terk etmişidi*

*Hızır eydür, ger  mrinden sen buna
Ver r isen ben du  kılam ana*

*Dedi,  m r yarısın verd m işit
Y  Res lull h buna bir  are et*

Den, durı gelsün, yüzini göreyim

Cânımı kurbân anun-çün vereyim

*İsteyü geldüm ü bunda uş bunı
Depelemişler, delü kıldı beni*

*Dilerem ey Tanrı'nun peygâmbéri
Dileyessin Tanrı'dan, kıla diri*

*Bilürem Hak, hâcetün kılır kabûl
Bir duâ kıl bizüm içün yâ resûl*

*Hızr'a çok yalvardı anda ol yigit
Ol arada ne kılır Hızır işit*

*İki rek'at ol nebi kıldı namâz
El götürdi, dedi kim, ey Bî-niyâz*

*Kamu işde kudretün var yâ İlâh
Muhyî sensin himmet et ey Pâdişâh*

*Dedi kılursın âdemden âdemi
Dilerisen yoğ edersin âlemi*

*Cân verüben alan sensin yakîn
Her işe kâdir hemîn sensin hemîn*

*Dilerem bugün veresin buna cân
Ey ölüyi diri kılan Müsteân*

*Hızır Peygâmbér Hakk'a kıldı niyâz
Dilegin kıldı kabûl ol Bî-niyâz*

*Kudret ile dedi kim bir kez diril
Ey ölü ben tağulan âdem deril*

*Ol sâ'atde diri oldı ol Vefâ
İşkile ver salavât yâ Mustafâ (Yılmaz Önder, 2013, 181-186).*

Sonuç

14. yüzyılda yazılan Mihr ü Vefâ mesnevisi günümüz Anadolu Türkçesinin temellerinin atıldığı bir döneme aittir. Bir aşk ve macera mesnevisi olan eserin neredeyse tamamı halk edebiyatına özgü masal unsurlarıyla örülmüştür. Havada küpüyle uçan cadılar, gökten gelen gömlek vb. doğaüstü kişi ve durumların yanı sıra, zaman ve mekândan bağımsız olarak gelişen iç içe geçmiş olaylar söz konusudur.

Mesnevîde yeniden dirilme motifi iki yerde görülmektedir. İlkinde yeniden diriltme eylemini gerçekleştiren cennet bağı olarak tanımlanan “uçmak bağı” adlı yasaklı bahçenin konuşan ağaçlarıdır. Bu ağaçlar, kendilerinin derde derman olduklarını hatta ölüleri diriltebileceklerini söylerler. Bunun uygulaması sadece bir nüshada anlatılır. Merhem haline getirilen yapraklar sayesinde ölüler dirilitilir.

İkinci yeniden dirilme eylemi ise Hızır sayesinde olur. Hızır boz ata binmiş ve yeşiller giymiş olarak kardeşinin ölüsüne ağlayan ortanca şehzadenin yanına kendiliğinden gelir. Şehzadenin ömrünün yarısını vermesi karşılığında iki rekât namaz kılan Hızır Allah'a dua ederek Vefâ'nın dirilmesini sağlar.

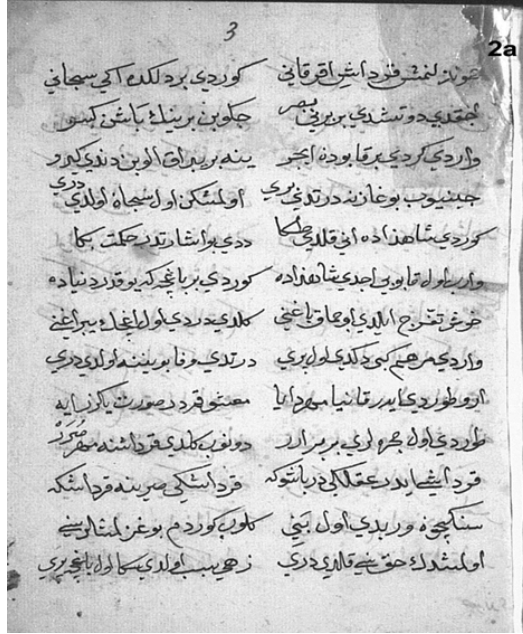
Türk-İslam metinlerinin geneline uygun olarak Hızır hem denizdekileri karaya çıkarır hem de karadakilere zor zamanlarında yetişir. İslami kaynaklarda genellikle "veli" olarak kabul gören Hızır'ın, Mihr ü Vefâ mesnevisinde "peygâmbet, nebî, resulullâh" olarak adlandırılması Türk halk edebiyatına ait metinlerle benzerlik gösterir.

Kaynaklar/References

- Altınok, Baki Yaşa. *Seyyid Alizade Hasan b. Müslim, Hızırname: Alevî-Bektaşî Âdab ve Erkânı (Buyruk)*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Arıkoğlu, Ekrem. *Mihr ü Vefâ*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüztüncü Yıl Üniversitesi, 1991.
- Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Folkloru*, cilt 1-2, Sivas: Sivas 1000 Temel Eser Yayınları, 2006.
- Çelebi, İlyas. "Hızır", *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir#1> (29.11.2022).
- Çelebioğlu, Âmil. *Türk Edebiyatı 'nda Mesnevi* (XV. yy.'a kadar). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.
- Döğüş, Selahattin. "Anadolu'da Hızır-İlyas Kültü Ve Hidrellez Geleneği". *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 74 (2015), 77-100.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Velayetnâme, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.
- Karagözlü, Volkan. *Türk Edebiyatında Mihr ü Vefâ Mesnevileri ve Yazarı Bilinmeyen Bir Mihr ü Vefâ Mesnevisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, 2011.
- Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1981.
- Levend, Agâh Sırrı. *Türk Edebiyatı Tarihi*. C. I. Ankara: TTK Yayınları, 1988.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*. İstanbul: Kocabacı Yayınları, 2007.
- Şahin, Hanifi. "Seyyid Alizâde'nin Hızırnâme'si Bağlamında Alevî Düşüncesinde Hızır İnanç", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 80 (2016), 31-50.
- Şerifova, Aysel. "Türk Edebiyatının İncisi: Mehr ü Vefâ", *Kardelen* (20.06.2013) www.kardelendergisi.com.
- Uludağ, Süleyman "Hızır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (10.12.2022) <https://islamansiklopedisi.org.tr/hizir#2-tasavvuf-ve-halk-inanci>.
- Yılmaz Önder, Sevim. *Ümmî İsa'nın Mihr ü Vefâ Mesnevisi*. İstanbul: Ofis Yayınları, 2013.
- Yılmaz Önder, Sevim. "Mihr ü Vefâ (Ümmî İsa)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, (28 Kasım 2022) <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mihr-u-Vefâ-ummi-isa>.
- Yılmaz Önder, Sevim "Ümmî İsa". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, (10 Kasım 2022) <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ummi-isa>.

Ekler/Appendices

Ek 1: Mihr ü Vefâ Mesnevisinin, Erzurum Ağâh Sırrı Levend, 282 Nolu Nüshası Ve Yasaklı Bahçenin Yeniden Diriltlen Yaprak Merhemi

Ek 2: Mihr ü Vefâ Mesnevisinin İzmir Nüshası ve Hızır'ın Vefâ'yı diriltmeye gelmesi

